

‘Je suis un peau-rouge’

*Over de relatie tussen
Edward Anseele en zijn neef
Raymond De Kremer
(alias Jean Ray/John Flanders)*

Dat de internationaal gewaardeerde schrijver Jean Ray een neef was van de socialistische voorman Edward Anseele is weinig geweten. Nog minder geweten is dat Raymond De Kremer (de ware naam van Jean Ray) in zijn journalistiek werk duchtig heeft meegewerkt aan de ‘mythe’ Anseele, maar dat hij tevens, na de dood van zijn oom, in zijn verhalen deze mythe ontluisterde. Dit artikel brengt een stand van zaken met betrekking tot de eigenaardige relatie tussen neef en oom.

Raymond De Kremer, jaren 1920. (In: André VERBEKE, *Dat was een tijd*)
Edward Anseele, 1910. Foto: Edmond Sacré (Amsab-ISG, Gent)

Op 6 februari 1887 openden de gevangenispoorten voor de Gentse socialistische voorman Edward Anseele. Zes maanden had hij er de binnenkant van gezien. Kort ervoor had hij mee de Belgische Werkliedenpartij (BWP) opgericht. De aanleiding tot zijn gevangenneming was een artikel van zijn hand, dat was gepubliceerd in de door hem gestichte krant *Vooruit*. Hij had het artikel geschreven naar aanleiding van de zware onlusten die op 18 maart 1886 waren losgebarsten in Wallonië en waarbij van overheidswege op de stakers was geschoten. Toen Anseele dit vernam, schreef hij in de *Vooruit* van 26-27 maart een oproep. Hij verzocht 'alle vaders, moeders, broers, zusters, minnaressen met familieleden of vrienden in het leger hen te smeeken in naam van alles was zij lief hebben, toch niet op het volk te schieten!' ¹ In een speech de dag nadien omschreef hij koning Leopold II overmoedig als 'de eerste volksmoordeenaar'. Voor beide feiten werd hij gerechtelijk vervolgd: de aanklachten luidden 'aanzetten tot ongehoorzaamheid' en 'majesteitsschennis'. De laatste aanklacht werd verworpen, voor de eerste werd hij veroordeeld tot zes maanden celstraf. Die ging in op 4 september 1886. Hierna was zijn populariteit niet meer te stuiten. Na zijn vrijlating greep een groots huldebetoon plaats voor 'martelaar Anseele'. Dat ging door in het pas aangekochte lokaal van de Samenwerkende Maatschappij (SM) *Vooruit* in de Chartreuzenstraat.

We mogen er zeker van zijn dat Edwards enige zus, Marie Thérèse, zich tussen het publiek bevond. Ze was op dat moment vijf maanden zwanger van haar tweede kind en woonde sinds haar huwelijk met Edmond Joseph De Kremer in 1883 in de Gentse Ham. Daar was op 23 augustus 1884 hun dochter Elvire Marie Nancy geboren. In het bevolkingsregister kon de dienstdoende ambte-

naar niet nalaten 'socialiste' te noteren bij vader Edmond. Toen de op 8 juli 1887 geboren Raymundus Joannes Marie De Kremer (verder aangeduid als Raymond De Kremer) werd 'aangegeven' bij de burgerlijke stand, was een van de getuigen Edward Anseele. Ook hij woonde samen met zijn ouders in de Ham. De Kremer stelde later meermaals dat hij 'un peau-rouge' was, een echte Gentse 'roodhuid', want geboren en getogen in een socialistisch nest.

Edward Anseele was niet in de Ham geboren, net zomin als zijn broers en zus, wel in de toenmalige Lange Penitentenstraat (de huidige Sint-Amelbergastraat). In de krant *De Dag* keerde Raymond De Kremer in 1939 nog even terug naar dit geboortehuis:

'Onlangs gingen we eens door de Lange Penitentenstraat om nog eens naar het huisje te kijken waar hij [Edward Anseele] geboren werd. Het was op een triestige grauwe namiddag en geen kat was te zien. Heel in de verte aan Sint-Jacobs roept een zandboer op klagelijke toon zijn waar. Veel verbeelding hadden we niet nodig om ons drie kwart eeuw achteruit te plaatsen want 't was alsof in de grijze deemstering de genius van het verleden was blijven stilzitten en de jaren onopgemerkt hadden laten voorbijgaan. De rode vuurglimp achter de gordijnen werd hij niet opgewerkt door moeder Rose omdat het koffieuurtje nabij was? Dat verre getik van de hamer, was het vader Jan Anseele niet die vlijtig aan zijn leest zat?' ²

Het was bij 'moeder Rose' en 'vader Jan' dat de kleine Raymond ondergebracht werd. Zijn beide ouders gingen namelijk uit werken: moeder Marie Thérèse als lerares en vader

Edmond als bediende. Vervolgens treffen we hem aan in de kleuterschool in Olmstraat. Hierna volgde hij les aan de stadslagerschool voor jongens in de Onderstraat, het latere François Laurentinstituut.

Raymond De Kremer ontmoet Emile Zola, of was het Adolphe Brisson?

Volgens Raymond De Kremer kreeg de Ham in de eerste helft van de jaren 1890 hoogstaand bezoek. Dat is te lezen in een herdenkingsstuk dat hij veel later, in 1939, schreef voor kunstschilder Van den Berghe die net overleden was. De Kremer had de vier jaar oudere Van den Berghe in de Ham leren kennen. Hij opende het stuk met de volgende anekdote:

‘Frits... d’er is nen heere met ne gelen mantel, nen bril en nen baard, van de parlee fransee, die naar Edward vraagt ... loop ne keer naar de Chartreuse om hem te halen! Met deze boodschap zond moeder Rose Anseele, den tienjarigen Frits van den Berghe vooruit. Het was op een warmen vakantiedag in den Ham, en Frits die er juist op uit was om vischkens te gaan vangen aan ’t Pas, trok een vies gezicht, dat alleen ophelderde bij de belofte van een halven kluit ‘voor zijn commissie’. Hij kwam terug met Eedje Anseele, kreeg zijn halven kluit en op den koop toe mocht hij eens naar den heer van den ‘parlee fransee’ kijken. Een uur later stond het portret van den ‘monsieur’ met krijt getekend op de poort van huurhouder Fecheyr.’³

Wat Frits slechts veel later geweten heeft, is dat hij op die poort de karikatuur had getekend van Emile Zola, die Edward Anseele te

Adolphe Brisson (Wikipedia)

Gent een bezoek was komen brengen.

De Kremer situeerde deze ontmoeting toen Frits 10 jaar oud was. Emile Zola heeft de Gentse Ham dus waarschijnlijk aangedaan in 1893 of 1894. Anseele was vertrouwd met het oeuvre van Zola. Toen diens roman *Germinal* in 1885 was uitgekomen, had hij direct een vertaling in het Nederlands gemaakt, die in 1885 en 1886 in afleveringen was verschenen in de krant *Vooruit*.

Dezelfde ontmoeting werd ook beschreven door Côme Damien (pseudoniem van Urbain Thiry), zij het dat Raymond De Kremer daarin de hoofdrol speelde. Damien stelde dat Raymond hem de anekdote zelf verteld had:

‘On introduit Zola dans un salon, grand comme un mouchoir de poche. Le jeune Raymond [...] le rejoint. Pendant que Fritz Van den Berghe, de toutes ses jambes, court chercher l’oncle à son bureau de l’avenue des Chartreux, la conversation s’engage.

- Voilà pour toi, mon petit (Zola tend à l'enfant une pièce de 50 centimes, un "demi-franc" comme disent certains Gantois).

- Merci, 'Mochieu'.

- Quel âge as-tu?

- Six ans, 'Mochieu'.

- Tu vas à l'école?

- Oui, 'Mochieu'.

- Tu aimes aller en classe?

- Oh non, 'Mochieu'.

A ce moment, le perroquet lance un sonore: "Bonjour, Coco".

Zola demande à l'enfant.

- Quel est cet oiseau?

- Un 'pilroquet'.⁴

Dat De Kremer in dit verhaal 6 jaar was, bevestigt dat de ontmoeting te situeren is in de jaren 1893-1894. De vraag is echter of het wel Emile Zola was die de Gentse Ham aandeed. Later vermeldde Côme Damien immers: 'Mevrouw Marie Anseele⁵, mijn charmante buurvrouw, merkte nog op dat het niet Emile Zola was die op bezoek was bij haar vader, Edouard Anseele, maar Adolphe Brison van de "Annales".⁶ De Kremer bevestigde dit verhaal.

Adolphe Brison was een Franse journalist en literatuurcriticus en tevens hoofdredacteur van het tijdschrift *Annales Politiques et Littéraires*, dat vooral gelezen werd door de kleine en middelgrote bourgeoisie. In (wellicht) 1903 verscheen zijn boek *Les Prophètes* waarin hij de verwezenlijkingen van tal van personaliteiten bespreekt, onder wie Edward Anseele.⁷ Brison heeft Anseele inderdaad in de aangehaalde periode met een bezoek vereerd, in gezelschap van de liberale Frans-talige Gentse journalist Gustave Abel, onder meer verbonden aan de krant *La Flandre Libérale*.

Edward Anseele woont de 'avant-première' van de revue *Ze zijn daar* bij

Ondertussen was het gezin De Kremer verhuisd van de Ham naar de Sint-Jansdreef. Raymond De Kremer voltooide zijn lagere school, om vervolgens de eerste twee jaar van het middelbaar te volgen in de school in de Onderstraat. Hij zette zijn studie als intern voort op de rijksmiddelbare school van Pecq bij Doornik om haar vervolgens af te maken aan het atheneum in de Gentse Ottogracht. Hierna ging hij studeren aan de Gentse Rijksnormaalschool. Maar hij zakte tweemaal en moest zich erbij neerleggen dat hij geen onderwijzer zou worden. Vervolgens schoot oom Anseele hem te hulp. Hij was na-

Programmaboekje van de revue *Ze zijn daar*, 1911. (Amsab-ISG, Gent)

Nini Balta, artiestennaam van Virginie Bal.
(Privécollectie Johan Mareydt)

melijk, na jaren op de oppositiebanken, in 1909 schepen van Financiën geworden. Door toedoen van Anseele kon Raymond op 15 juni 1910 aan de slag als 'klerk-expeditionaris' bij de Gentse stadsadministratie: 'Anseele neemt zijn neef echter niet op in zijn eigen administratie, maar zorgt ervoor dat hij bij de Dienst Onderwijs aan de slag kan. Deze dienst staat onder de politieke leiding van schepen Felix Cambier, Anseeles progressief-liberale collega.'⁸ Omdat administratief werk niet echt Raymonds 'ding' was en hij zich creatiever wilde uitleven, bracht oom Anseele hem in contact met Lodewijk De Vriese, stichter van

het blad *Gent XXe Eeuw/Gand XXe Siècle*. Vanaf december 1910 werkte De Kremer eraan mee onder zijn eigen naam. Hij kwam ook in contact met Henri Van Daele. Deze toneelacteur en -acteur had nauwe banden met de SM Vooruit. Samen met R. Schmidt schreef hij *Ze zijn daar*, een 'revue locale en 3 actes et 5 tableaux' die op 12 mei 1911 in het Nieuwe Circus in première ging. Voor deze revue leverde De Kremer een dertigtal *Couplets Français*, en dit voor de eerste maal onder het pseudoniem Jean Ray. Daarin laat de auteur zijn fantasie de vrije loop. Hij looft de 'kleine luyden', steekt de draak met de 'Rijke soldaat' en de 'Strompelrok', prijst het 'levensplezier' en onthult zijn socialistische opvattingen.⁹

Het was het begin van een langdurige samenwerking. Dankzij Côme Damien weten we dat De Kremer een avant-première van deze revue opvoerde in het huis van zijn ouders in de Sint-Jansdreef, waar hij nog steeds woonde:

'Mevrouw Marie Anseele, mijn geestige buurvrouw, volle nicht van Jean Ray, komt heel regelmatig langs. Zij heeft me onder meer verteld dat Jean Ray, toen hij nog bij zijn ouders in de Sint-Jansdreef woonde, een revuevoorstelling had gemaakt die hij hen liet lezen. Zijn ouders waren zo van slag dat zij de (privé)voorstelling niet wilden zien, maar wijlen Eduard Anseele, de grote volksmenner, en mevrouw Marie Anseele, wilden beslist aanwezig zijn. Naar het schijnt was de revue hoogst vermakelijk. De schaarse toeschouwers kwamen niet bij van het lachen en

hielden aan die avond niets dan heerlijke herinneringen over. Jean Ray was erin geslaagd om de norse kwezel, de bezopen beenhouwer en de geschifte kruidenier, met al hun gekke trekjes, levensecht neer te zetten.’¹⁰

In de revuewereld leerde Raymond de Brusselselse actrice Nini Balta, artiestennaam van Virginie Bal, kennen. Hij huwde haar op 17 februari 1912. Blijkbaar kon het huwelijk niet de goedkeuring van de familie Anseele wegdragen. Die vond de bruid te ‘frivool’. Een jaar later werd hun enige kind, Lucienne of Lulu, geboren. Ondanks de tegenkanting van de familie bleef Edward Anseele op goede voet

staan met zijn neef. Dat kunnen we opmaken uit een artikel van september 1912. Daarin maakte stadsambtenaar Gustaaf D’Hondt gewag van een gesprek ‘in gezelligen kring’ waarbij, naast Jef Vander Meulen¹¹ en Johan Lefèvre¹², ook Edward Anseele en De Kremer aanwezig waren:

‘Wij hadden het over de Kunst “voor” en “door” het Volk. Schepen Anseele natuurlijk was buitengemeen geestdriftig en zijn oorspronkelijk en beeldend woord schiep breed en stout. Want lang vóór Eduard Anseele de kranige leider was dien wij thans kennen, was hij letterkundige. En zijn optreden in onze literatuur was kenmerkend: zijn roman “Voor ’t Volk geofferd” was meer dan eene mooie belofte.’¹³

Portret van Henri Van Daele. (Amsab-ISG, Gent)

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd De Kremer belast met de inkwartiering van Duitse officieren bij Gentse burgers en werkte hij nog mee aan enkele revues. Ditmaal met Hector Van Seymortier omdat Henri Van Daele naar Nederland was gevlucht. Tijdens de Duitse bezetting bleef de antiklerikale coalitie van liberalen en socialisten onder het burgemeesterschap van Emiel Braun voortbestaan. Ook Edward Anseele bleef schepen. Hieraan kwam pas een einde toen op 28 maart 1918 een activistisch schepencollege werd geïnstalleerd en Emiel Braun werd gedeporteerd, waarna de Pool Paul Künzer burgemeester werd. Lang bestuurde dit nieuwe college niet. Begin november 1918 was het einde van de oorlog in zicht. Het college werd ontbonden en Edward Anseele werd waarnemend burgemeester tot Emiel Braun op 2 december van dat jaar uit zijn deportatieoord terugkwam.

Edward Anseele houdt niet van *Les Contes du Whisky*

Zodra de oorlog voorbij was, beleefden Raymond De Kremer en Henri Van Daele samen een monstersucces met de revue *Pinnen af!* Verspreid over heel Vlaanderen en Brussel werden meer dan vijfhonderd voorstellingen gegeven. Raymond besloot ontslag te nemen als stadsambtenaar en vestigde zich als publiciteitsagent en wisselagent. Hij bleef succesvol samenwerken met Van Daele en richtte het blad *Ciné: Revue cinématographique/Cinéblad* op. We treffen hem ook aan als medewerker van de krant *Le Journal de Gand*. Meer en meer begon hij zich toe te leggen op het schrijven van fantastische verhalen, en zijn ambitie om zich als schrijver te lanceren groeide. Met het oog hierop werd hij lid van de Franse vereniging *Société des Gens de Lettres* en lanceerde hij het blad *L'Ami du livre* waarmee hij een gans netwerk van Franstalige schrijvers opbouwde. Als apotheose verscheen de verhalenbundel *Les Contes du whisky* in 1925 bij de Brusselse uitgeverij *La Renaissance du livre*. Het boek kreeg lovende kritieken en werd een verkoopsucces.

Wie het boek maar matig kon appreciëren, was oom Anseele. De redenen hiervoor waren tweërlei. Noch de vorm (het kortverhaal), noch de inhoud (het fantastische verhaal) kwam overeen met wat, volgens oom Anseele, literatuur tot Literatuur maakte. Het lag namelijk niet in de aard van Anseele om iets kort te houden. In het voorwoord van zijn roman *Voor 't volk geofferd* legde hij zelf uit waarom:

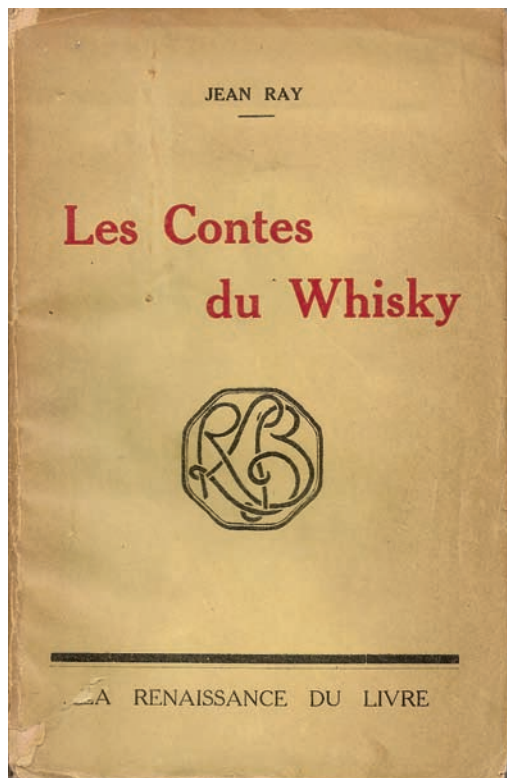
'Lieve lezers, 'k ben wat te lang geweest, maar vergeef het mij! O, geloof mij dat gestadig inkrimpen en snoeien is toch zo lastig. Dit boek, zijn verhalen, beschrijvingen en portretten zijn mijne denkbeelden, mijne kinderen, en welke

moeder ziet niet gaarne hare kinderen groot, schoon, ontwikkeld op alle punten.'

Maar de tweespalt over de tekstlengte was nog overbrugbaar. Anseele zag vooral de inhoud van de verhalen van zijn neef niet zitten. In aangehaald voorwoord schreef Anseele dan ook:

't Is treurig om zien hoe, bij gemis aan goede verhalen in den volkstrant geschreven, ons volk schier moet vergiftigd worden door de vertaling der fransche moordromans en meer andere dwaze en onnatuurlijke geschiedenissen.'

Eerste uitgave van *Les Contes du Whisky*, 1925.

Edward Anseele (achteraan) als minister van Verkeerswezen, 1926. Foto: Van Alabats (Amsab-ISG, Gent)

Waarover een goede roman moest gaan liet hij ietwat verder weten:

‘de luxe-nijverheden [...] die hare werksters niet kunnen voeden, moordende nijverheden als het fosfoorwerk, eene arme boerenbevolking zuchtend onder den trotschen kasteelheer, en gansche streken door den priester beheerscht. Realistische romans over en voor het volk.’¹⁴

Dat had men volgens Anseele nodig. Maar net dat interesseerde De Kremer hoegenaamd niet: ‘Realistische romans schrijven? Ik vond het al erg genoeg te moeten schrijven. Als ik dan ook nog eens realistische romans ...’¹⁵

Verder stelt zich de vraag of Anseele eenvoudigweg niet jaloers was op het literaire succes van zijn neef. Met zijn roman *Voor 't volk geofferd*, voor het eerst verschenen in

1881, had hij de smaak van het schrijven te pakken gekregen. In de laatste zinnen van deze roman kondigde hij zelfs een volgende aan: *De Omwenteling van 1830*. Deze roman verscheen het jaar nadien maar raakte al snel in de vergetelheid. Daarna zijn er geen romans van zijn hand meer uitgekomen. Maar volgens Camille Huysmans bleef Anseele aan schrijven denken nadat ‘*de daïmôn der fantasie*’ hem had aangegrepen:

‘Mag ik er bijvoegen, dat de mooiste romans, die Anseele heeft opgetimmerd in zijn brein, de romans zijn, die hij nooit heeft geschreven? Ik ken die romans. Hij heeft er mij tientallen voorgedragen met de personages en de inslag. Maar de tijd werd hem niet gegund om zijn fantasie-werk uit te werken en neer te schrijven.’¹⁶

Raymond De Kremer met zijn gezin aan het strand te Zeebrugge. (In: Doreen GAUBLOMME & Lieven TAVERNIER, *Jean Ray of de werkelijkheid voorbij een stad*, Stad Gent, 1989, p. 30.)

Oom Anseele mocht dan de schrijfbambitie van zijn neef niet echt waarderen, ondertussen woonden ze wel zowat naast elkaar in de Baudelostraat: Anseele op het nummer 95 en De Kremer op 89.¹⁷ De plannen voor het huizenblok van deze straat, inclusief het hoekhuis met de Oudevest, waren in 1922 ingediend door de Naamloze Vennootschap Gentsche Bouwwerken. Dat was niet zomaar een nv, maar een vennootschap dat deel uitmaakte van het grote 'Vooruit-conglomeraat', bestuurd door oom Anseele. De huizen waren bestemd om verkocht te worden. Anseele zelf had er een gekocht. Zo ook zijn neef, waaruit nog maar eens blijkt hoe nauw de banden bleven.

Foto's uit deze periode tonen ons een zelfverzekerde Raymond die met volle teugen deelnam aan het leven der '*roaring twenties*':

'Zelfverzekerd, opschepperig bijna, is zijn houding op de foto's van die

tijd. Hij leidt een schijnbaar feestelijk leventje, te bohémien-achtig om bourgeois te zijn, te royaal om veilig te zijn. Hij verplaatst zich in een (gehuurde) Austro-Daimler, bestuurd door een chauffeur, René. De weekends brengt hij bij voorkeur door met zijn gezin aan zee, waar hij verblijft in het luxueuze Palace Hotel te Zeebrugge. Hij wandelt, vist, speelt met zijn dochttertje in het zand of praat urenlang met vissers en zeelieden. Hij organiseert zelfs jachtpartijtjes. Ook met de familie Anseele brengen de De Kremers soms hun vakantiedagen door. Het zijn gelukkige dagen van boswandelingen, picknicks en pootje baden. De familie Anseele haalt zelfs haar beste Frans boven want zij heeft Nini, de zangeres, in haar hart gesloten en Nini's Nederlands is erbarmelijk.'¹⁸

Was Edward Anseele betrokken bij de 'Rum Row'?

Ondertussen werd *Rum Row*, een nieuwe verhalenbundel van De Kremer, aangekondigd, die ook zou uitkomen bij La Renaissance du livre. De verhalenbundel verscheen echter niet. Meer zelfs. Het werd muistil rond hem. Dit bleek de spreekwoordelijke stilte voor de storm. Op 6 maart 1926 werd hij onder aanhoudingsmandaat gesteld en in voorlopige hechtenis genomen in de Gentse Rijksgevangenis aan de Nieuwewandeling. Samen met hem werd ook wisselagent August Van den Bogaerde opgepakt. Beiden werden beschuldigd van wisselfraude, voor wat De Kremer betreft zowat ten bedrage van 1,5 miljoen BEF. Tijdens het proces werd gesteld dat hij het hem toevertrouwde geld niet had geïnvesteerd in wat zijn cliënten hem gevraagd hadden of wat hij had voorgesteld. Hij zou het geld wel in de alcoholsmokkel naar de Verenigde Staten, waar de drooglegging van kracht was, hebben gestoken. Daarmee kwam een circuit van alcoholshenkende bars in zeeschepen tot stand in de internationale wateren, de zogenaamde 'Rum Row'.

Opvallend in de krantenverslaggeving van het proces is de enorme fantasie die De Kremer aan de dag legde bij het aftroggelen van geld, waarbij hij ook de naam van zijn oom gebruikte. Volgens Van den Bogaerde had De Kremer hem toevertrouwd dat hij kort voor zijn arrestatie nog een krediet van 300.000 Belgische frank had verstrekt, dankzij de tussenkomst van minister Anseele, de oom van De Kremer. Van den Bogaerde beweerde zelfs dat De Kremer met een aanbevelingsbrief van de minister had gezwaaid, maar hij moest wel toegeven dat hij die brief niet had gelezen en ook niet had gezien of de handtekening van de minister eronder stond. Procureur Van Thorenburg verklaarde op het proces dat De

Kremer daags na zijn arrestatie al om zijn vrijlating had verzocht, en om uitstel, door de onderzoeksrechter te verzekeren dat zijn invloedrijke oom-minister zou tussenkomen om deze zaak voor hem te regelen.¹⁹

Is het mogelijk dat oom Anseele echt niks wist van de oplichterspraktijken van zijn neef? Ik betwijfel het, zeker omdat uit alles blijkt dat beiden op dat moment goed met elkaar opschoten. We dienen ons echter neer te leggen bij de uitspraak van rechter De Lanier die duidelijk stelde dat 'de minister niets met deze zaak te maken heeft'.²⁰ Wat we wel mogen zeggen is dat Anseele op dat moment, naast minister²¹, beheerder was van de Bank van de Arbeid. Die was begin jaren 1920 gehuisvest in gloednieuwe lokalen in de Voldersstraat. Onderzoek heeft uitgewezen dat Anseele zichzelf als beheerder een vergoeding van 300.000 BEF per jaar uitkeerde. Blijkbaar hield hij, zoals zijn neef, van een luxueuze levensstijl.

Voor Raymond was het echter afgelopen met die levensstijl. Hij werd tot 78 maanden gevangenis veroordeeld. Zijn vrouw en kind moesten gedwongen verhuizen naar een van de barakken²² aan de Albertkaai (huidige Gordunakaai). In de gevangenis werd hij echter behandeld als een 'speciale' gevangene. Hij was immers nog steeds de neef van Edward Anseele: hij werd vrijgesteld van arbeid en bracht het merendeel van zijn tijd door in de gevangenisbibliotheek. Hij schreef er ook verhalen. Een aantal hiervan zond hij naar het tijdschrift *Ons Land*, dat ze publiceerde. Beseffend dat de naam Jean Ray verbrand was, signeerde hij ze met een nieuw pseudoniem: John Flanders. Uiteindelijk werd hij, na een derde van zijn straf te hebben uitgezeten, vervroegd vrijgelaten, wat uitzonderlijk was in die tijd. We mogen dan ook inmenging van oom Anseele vermoeden. Met hangende pootjes keerde De Kremer op 1 februari 1929

De man in de wolken, van Frits Van den Berghe. © KMSKB, Brussel / foto: J. Geleyns - Art Photography.
Er bestaan sterke vermoedens dat de schilder hier Raymond De Kremer portretteerde. Beiden woonden als kind in dezelfde straat en kenden elkaar goed. Het schilderij dateert van 1927, in de periode dat Raymond De Kremer werd veroordeeld tot 78 maanden gevangenisstraf. (In: Geert VANDAMME, *Raymond De Kremer*, p. 256)

terug naar vrouw en kind in de barak aan de Albertkaai. Met hun goede verstandhouding was het echter afgelopen.

Uit alles blijkt dat Raymond De Kremer vond dat hij ten onrechte veroordeeld was. In zijn 'Vlaams Filmpje' *Twaalf miljoen pond sterling* klonk het:

'Ongeveer rond die tijd, luidde de morgenbel in de Wormscrubbsgevangenis te Londen en majoor Dixon, de bestuurder, trad zijn kabinet binnen. Hij was een braaf en rechtschapen man, die er veel goede principes op na hield, onder meer dat een gevangenisdirecteur niet langer slapen mocht dan zijn gedetineerden.

- Wie gaat heden vrij uit, Briggs? vroeg hij aan de hoofdbewaker.

- Slechts één, sir, namelijk nummer 119.

- Zo sprak majoor Dixon, breng hem hierheen van zohaast hij zijn burgerkleden weer aanheeft.

Hij haalde een dossier uit een der schrijfbladen, bladerde het door en glimlachte tevreden.

- Het doet me oprecht genoeg dat hij van een genademaatregel mag genieten, mompelde hij, trouwens, ik heb geen ogenblik aan zijn schuld geloofd, maar daar mag ik me niet mee inlaten, en het past me niet kritiek uit te oefenen op het oordeel van een rechtbank. Majoor Dixon keek met welgevallen naar de jongeman die voor hem aan de schrijftafel had plaats genomen.

- Het is geen gewone genademaatregel, sprak hij, maar een volledige kwijtschelding van straf, die uitgaat van de minister van Binnenlandse Zaken in persoon.

- Bestaat er soms een verschil tussen beide, heer bestuurder? vroeg de jongeling.

- Ja en neen. Heel dikwijls betekent het dat er twijfel bestaat of bestaan kan in de rechtvaardigheid van het vonnis. Ik ben overtuigd dat ik de enige niet ben om aan uw onschuld te geloven, wat ik mag doen als mens en niet als directeur van een gevangenis, begrijpt ge?

- Heel goed, sir.

- Wanneer een gedetineerde weer vrij uitgaat, heb ik voor plicht hem te vragen wat hij gaat aanvangen bij zijn terugkomst in de maatschappij. Het is dus een officiële vraag en ge moet me verontschuldigen indien ik ze stel en u niet verplicht aanzie er op te antwoorden.

- Waarom zou ik niet, heer directeur? Tijdens de maanden die ik hier doorbracht, zijt u bijna een vriend geweest, ja veel meer een oprechte vriend dan een ambtenaar die een strenge plicht moet vervullen.

Ik vermeen dat ik in die maatschappij terugkeer zo goed als een schier volkomen geruïneerd man, op wie niemand wacht ...'²³

Raymond De Kremer: een katholiek journalist en schrijver

De persoon 'op wie niemand wacht' beseftte maar al te goed dat schrijven 'om den brode' de enige oplossing was die hem restte en hij begon verwoed te solliciteren. Bij *Ons Land* kon hij blijven verhalen en journalistieke bijdragen schrijven, net zoals voor de krant *Le Bien Public*. Beide publicaties hadden een katholieke stempel: *Ons Land* eerder 'neutraal katholiek', *Le Bien Public* 'conservatief katholiek'. Aanvankelijk schreef hij voor deze bladen als John Flanders. Maar toen uitkwam dat oplichter Raymond De Kremer zich achter dit pseudoniem verschool, werd veilig geopteerd voor bijvoorbeeld een eenvoudige J. Compleet

anoniem ging hij vervolgens aan de slag bij de Gentse drukker, uitgever en verdeler Hippo- liet Janssens, die tot het socialistische kamp behoorde. Voor hem vertaalde hij aanvankelijk de verhalen van detective Harry Dickson, een pulpreeks, van het Nederlands naar het Frans. Maar na verloop van tijd begon hij de verhalen volledig zelf te schrijven. Verder kon hij aan de slag bij de krant *La Flandre libérale* en bij de katholieke uitgeverij van Averbode waarvoor hij enkele *Vlaamse Filmpjes* schreef. In 1931 probeerde hij de naam Jean Ray opnieuw te lanceren met de publicatie van de verhalenbundel *La Croisière des ombres* bij de Brusselse uitgeverij Les Editions de Belgique. Dit werd echter geen verkoopsucces. Zijn jeugdroman *Spoken op de ruwe heide*, in 1935 onder de naam John Flanders op de markt gebracht door de uitgeverij van de abdij van Averbode, verkocht veel beter. In hetzelfde jaar werkte hij voor het eerst mee aan de 'neutrale' krant *De Dag*, waar hij tot een sterreporter zou uitgroeien. Het jaar erop werd hij medewerker van het jeugdblad *Bravo!* Enkele keren gebruikte hij de naam John Flanders. Maar het leeuwendeel van zijn werk verscheen onder tientallen andere pseudoniemen of zelfs anoniem. Dit laatste was onder meer het geval voor de scenario's die hij schreef voor het stripverhaal dat in *Bravo!* verscheen en dat draaide rond de avonturen van jeugddetective Edmund Bell, eveneens anoniem getekend door Frits Van den Berghe. Het blad viel als 'vrijzinnig' te bestempelen en was bestemd voor de stedelijke jeugd. De hoofdredactie werd waargenomen door Marinus De Rycke, op dat moment journalist bij de krant *Vooruit*, waaraan ook Van den Berghe als illustrator was verbonden, onder meer voor het bijblad *Koekoek*.

Hieruit blijkt dat De Kremer voor alle gezindten schreef. De vraag is dan ook of hij er zelf wel een had. Het antwoord is een duidelijke

lijk 'ja'. In het kleinschalige Gentse blad *Les Débats* haalde hij namelijk zwaar uit naar de socialisten die als vermoord zwegen over de manier waarop het met de kunst in communistisch Rusland gesteld was: 'Toon me één van die werken die met de hulp van het marxisme is tot stand gekomen.'²⁴ Later liet hij zich in hetzelfde tijdschrift giftig uit over gevangenisbestuurder A. Delierneux: 'Laat me eerst zeggen dat we van de vrienden van deze ambtenaar echt niet moeten weten, misschien omdat het socialisten zijn.'

Het noodzaakte de redactie van *Les Débats* in een voetnoot toe te voegen:

'We willen de lezers van dit blad laten weten dat Jean Ray, een katholiek schrijver en journalist, uit eigen naam spreekt. We zijn niet verantwoordelijk voor wat hij schrijft. En we willen eraan herinneren dat "les Débats" geen partijblad is, maar een tijdschrift waarin over "alle" personen en "alle" opvattingen soeverein wordt geoordeeld.'²⁵

Deze voetnoot is erg belangrijk omdat De Kremer er voor het eerst wordt omschreven als een katholieke schrijver en journalist.

De vraag is hoe oom Anseele tegenover dit alles stond. Feit is dat Edward Anseele na de val van de Bank van de Arbeid in 1934 veel van zijn pluimen had verloren. Hij werd verantwoordelijk gesteld voor de wanpraktijken die er hadden plaatsgevonden, maar gezien zijn prestige en zijn leeftijd (78 jaar) kreeg hij een milde sanctie. Vervolgens nam hij ontslag uit al zijn functies, met uitzondering van die van beheerder van de Rode Vloot te Oostende. Hij stelde zich ook niet meer verkiesbaar.

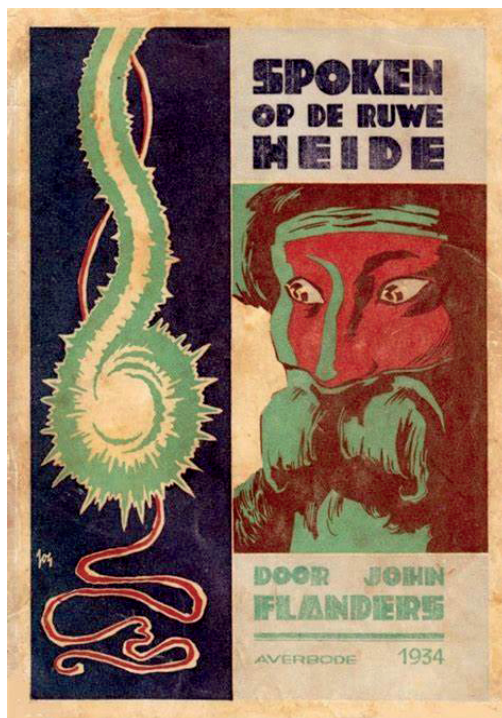
Edward Anseele overleed op 18 februari 1938 en werd bijgezet op de Westerbegraafplaats in Gent. Camille Huysmans sprak in zijn lijkrede het verlangen uit om de dode

voorman van het socialisme met een standbeeld in Gent te eren. Al een paar dagen later werd het Comité voor het Anselemonument opgericht en een fondsenwerving gestart. Op 25 februari schreef De Kremer in de krant *De Dag* een in memoriam voor zijn oom:

‘Ik heb vele grote mannen zien heengaan maar zelden heb ik groter spijt gevoeld dan bij het afsterven van Eedje Anseele. Met hem verdwijnt iets liefderijks, dat diep in het hart van Gent vastzat; met hem springt een band die als een gezin ons werkersvolk aanéén hield. Dat volk van Gent stelde vertrouwen in hem zoals dat der vroege eeuwen in Artevelde heeft gedaan. Anseele en de Ruwaert hebben in hetzelfde teken gestaan: ze hadden hetzelfde gebiedend gebaar van de uitgestrekte arm over de duizendkoppige menigte; ze hebben dezelfde woorden van moed en strijdlust gehad, dezelfde aanmaning tot kalmte gedaan ... Ik hoor dat Anseele zijn standbeeld krijgen zal, daar twijfelt niemand aan. Het hoort thuis in de buurt van de Vrijdagmarkt waar hij zoals de Ruwaert ontelbare malen tot het volk van Gent heeft gesproken, waar hij de reuzegebouwen van Vooruit uit de grond deed rijzen en in wiens noeste schaduw hij geboren is en geleefd heeft. En wie zegt u dat Artevelde hem niet aan zijn zijde wenst? Want niemand staat dichterbij hem in de geschiedenis van Gent en Vlaanderen dan Edouard Anseele!’²⁶

Oom Anseele versus oom Frans-Pieter Kwansuys

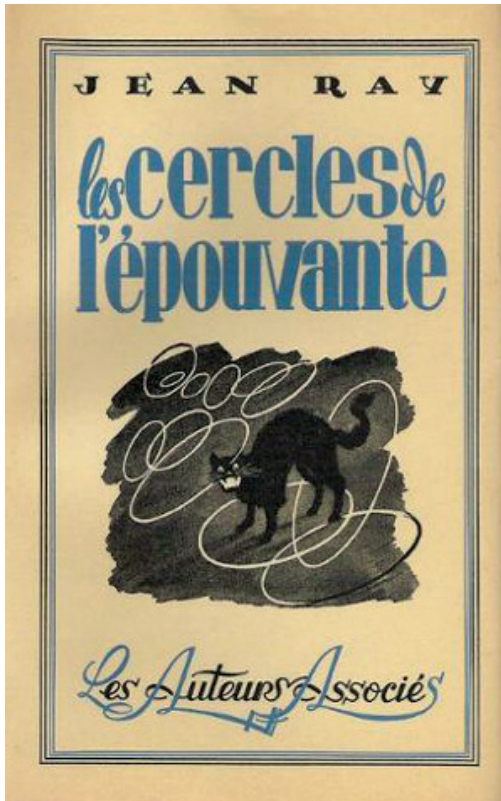
Eind goed al goed, zouden we kunnen denken. Maar niets was minder waar. Zodra de Tweede Wereldoorlog was uitgebroken, vielen alle

Cover van *Spoken op de ruwe heide*, 1934.

publicatiemogelijkheden voor Raymond De Kremer weg, behalve die voor de krant *De Dag*. Vanaf 1942 was hij wel verbonden aan de Brusselse oorlogsuitgeverij Les Auteurs Associés. Deze uitgeverij bracht onder meer *Les Cercles de l'épouvante* onder de naam Jean Ray uit. Daarin treffen we het verhaal *La Main de Goetz von Berlichingen* aan. In dit verhaal gaf hij zijn familieleden en kennissen een plaats. Centrale aandacht ging echter naar zijn oom Frans-Pieter Kwansuys²⁷ ‘die woonde in een huis naast het onze, in die lange, troosteloze, altijd wat schemerige straat (Ham)’

Deze oom liet de ik-persoon in het verhaal een kleine erfenis na. Het moge duidelijk zijn dat hiermee oom Anseele werd bedoeld. In het verhaal werd hij getypeerd als ‘een weinig erudiet man met het doorzettingsvermogen van een Benedictijner monnik, die er genoeg in schiepte zijn vrienden te overbluffen met redevoeringen tijdens etentjes bij hem thuis’:

Cover van *Les Cercles de l'épouvante*, 1943.

‘Rond die tafel bracht oom Kwansuys zijn hechte vrienden samen, die hem hun aandacht schonken en in stilte bewonderden voor zijn toespraken. Ik zie hen daar nog altijd zitten, terwijl zij zich gretig volpropten met lamsvlees met knoflook, gepekeld kip, gemarineerde rog en eenden-paté, maar ook met plezier, zo leek het me toch, luisterden naar de erudiete praatjes van hun gastheer.’

Ook de neef kan hieraan niet ontkomen:

‘Al wandelend onderhield hij me over ingewikkelde en nuttige onderwerpen, die ik me helaas niet meer herinner.’²⁸

Edward Anseele gaat (postuum) op zoek naar het huis Malpertuis

Vervolgens verscheen de roman *Malpertuis. Histoire d'une maison fantastique* bij Les Auteurs Associés. Ogenschijnlijk gaat dit verhaal over de sluimerende restanten der Griekse goden, opgevist uit de nevel der tijden. Door het misdadige genie Cassave en met de hulp van dierenopzetter Philarète zijn ze in een menselijke gedaante gepropt. Na de dood van Cassave worden ze verplicht tot samenleven in het huis Malpertuis. Maar achter dit verhaal schuilt, volgens mij, een ware sleutelroman en De Kremers hoogstpersoonlijke afrekening met het (Gentse) socialisme, specifiek met het socialisme zoals wijlen oom Anseele en zijn naaste omgeving het beleden.

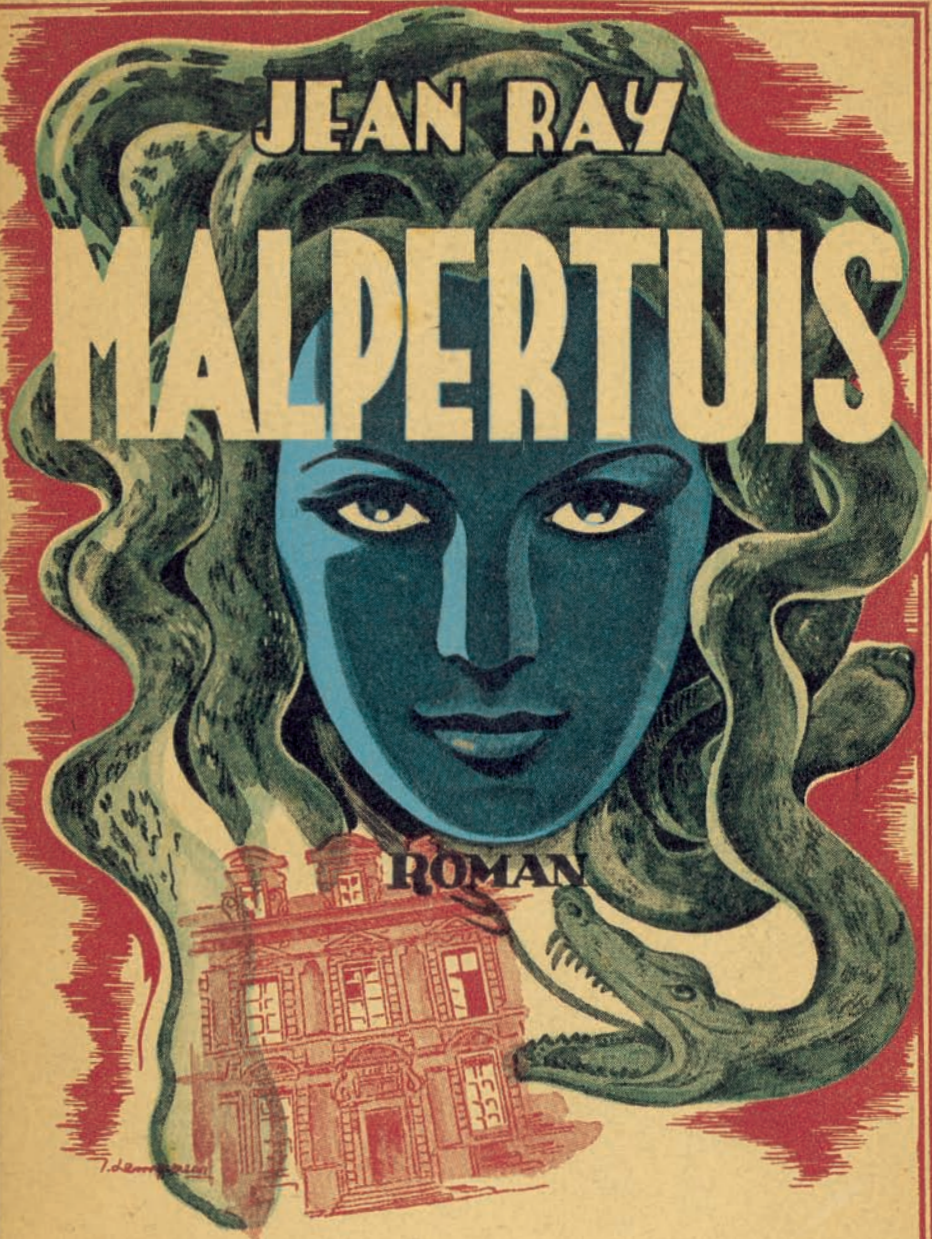
Onder een sleutelroman verstaan we die romanvorm waarin de auteur bestaande personen laat optreden onder gefingeerde namen. Het was Urbain Thiry die er in *Les Cahiers de la Biloque* voor het eerst de aandacht op vestigde dat de Anseele-tak van De Kremers familie een belangrijke rol speelde in *Malpertuis* en niet kon lachen met de roman. In dit tijdschrift schreef hij, via zijn alter ego Côte Damien, een verslag van een gesprek dat hij ooit met Raymond voerde over *Malpertuis*:

- ‘Hoe meer ik mij verdiep in dit meesterwerkje, hoe meer ik ervan overtuigd ben dat het om een sleutelroman gaat. De geschiedenis van “Malpertuis” is zonder meer een product van jouw verbeelding – en ik feliciteer je daarvoor –, maar de personages die je erin opvoert, leefden in Gent, of leven nog altijd in Gent, zoals twee van je nichten.
- Sla je woordenboek open bij het woord “sleutel”.
- De tweedelige Larousse, jouw geliefkoosd boek.

JEAN RAY

MALPERTUIS

ROMAN

Les Auteurs Associés

- Leest: "Sleutelboek": werk waarin de auteur zich baseert op bestaande personen en waargebeurde feiten, maar de werkelijkheid maskeert. Ik beken dat ik schuldig ben, mocht ik te ver zijn gegaan. Het gaat om portretten die wat gechargeerd zijn. Je weet dat mijn moeder de zuster was van de grote redenaar Anseele. Ik heb van sommige leden van de familie Anseele (alias "Grandsire") een karikatuur gemaakt, en hen bepaalde fysische en geestelijke kenmerken toe geschreven in de hoop dat zij onherkenbaar zouden zijn, maar ik stel vast dat dat is mislukt en dat je het geheim hebt ontsluit.

- Ik weet ook dat de publicatie van het boek, in 1943, heel veel woedende reacties in jouw familie heeft teweeg gebracht, die bovendien nog niet helemaal zijn weggeëbd, zo lijkt mij.²⁹

Deze visie werd overgenomen door Hubert Lampo, die het boek vertaalde:

'Daar heb je dat Vlaamse leven in een grote provinciestad als Gent, want de familie die Malpertuis bewoont mag dan uit opgepepte Griekse goden bestaan, het is een typische kleinburgerlijke Gentse familie van omstreeks de eeuwwisseling, en ze is sterk door de werkelijkheid geïnspireerd: het is die tak van Rays eigen familie die tot de Anseeles behoorde. Het schijnt dat hij er een enorm, bijna demonisch plezier in had dat het in feite een sleutelroman was.'³⁰

Daarom begint de roman ook met de dood van Cassave, of de dood van oom Anseele, waar-

Cover van *Malpertuis*, 1943.

na Raymond zijn eigen leven overdenkt: hij ziet hoe de familieleden rondom het sterfbed komen aanschuiven, hij denkt terug aan zijn zus, aan de dienstmeid Elodie. Het verhaal van de herinneringen is gestart.

Een afrekening

Maar *Malpertuis* is niet alleen een verhaal van herinneringen, het is ook een afrekening, namelijk die van De Kremer met zijn eigen socialistische verleden. Meer en meer had hij gezien hoe zijn oom bevangen werd door 'grootheidswaan' en hoe hij was afgedreven van het ware socialisme. Dit was reeds de mening van Pol De Witte, een socialistisch basismilitant maar tevens een van de hevigste tegenstanders van Edward Anseele. In 1898 had hij zijn geruchtmakende boek *De Geschiedenis van Vooruit* op de markt gebracht. In zijn memoires, die eind 1924 af waren, schreef hij (en dit naar aanleiding van een bedenking die hij maakt over de 'volmaakte' mens):

"Toen Jupiter (de opperste god) besloten had de wereld met mensen te bevolken, droeg hij die karwei op aan Prometheus (een god van mindere rang). Deze, die reeds aan arbeidsbesparing deed, maakte eerst een massa longen, levers, harten, nieren, darmen, aders, zenuwen, spieren, beenderen, schaamdelen, vrouwenborsten, hersenen, ogen, enzoverder, voor mannen en vrouwen. Daarna ging hij over tot de vervaardiging van de huiden. Hij was juist gereed deze te vullen – zoals men zakken vult – toen de god Bacchus hem deed roepen om eens van zijn wijn te proeven. Samen ledigden zij menig beker, en Prometheus, die er niet aan gewend was, werd stomdronken.

Zatweg vulde hij dan de huiden en smeed hersenen, zenuwen, borsten enzoverder, enzoverder, van mannen en vrouwen al ondereen, met het gevolg dat er niet één volmaakte mens uit te voorschijn kwam.’³¹

Crux van het verhaal in *Malpertuis* is nu net dat Cassave opdracht geeft om de ooit opgeviste restanten van de Griekse goden van een nieuwe huid te voorzien en dit door:

‘één van zijn neven, een wezen dat de vleesgeworden stompzinnigheid lijkt (...) Dit domme hulpje hield er een ongezonde en vreemde passie op na, met name het opzetten van dieren! Het ging om Philarète, een naïef kereltje, dat voor de antieke goden van Thessalië menselijke gedaantes vervaardigde! Dat deed hij echter zo amateuristisch dat zij er amper als mensen uitzagen!!’³²

Heeft De Kremer de visie van De Witte als inspiratiebron gebruikt? Het is mogelijk.³³ De overeenkomst is treffend, maar er is meer. Zowel Pol De Witte als De Kremer brak op een bepaald moment met het socialisme zoals het belichaamd werd door Edward Anseele. Beiden kwamen tot de conclusie dat de basisidee goed was, maar dat de toepassing mislukt was doordat de idee was uitgevoerd door ‘halve mensen’ die meenden dat ze ‘goden’ waren. De Witte schreef:

‘Welk denkbeeld zij zich ook van de godheid vormden, welke naam zij er ook aan gaven, zij geloofden naar diens evenbeeld geschapen en dus volmaakt te zijn. Ik denk dat dit geloof veel kwaad gedaan heeft en machtig heeft bijgedragen om van de mens dat hoogmoedig, ijdel, verwaand, gulzig,

onverzadelijk, afgunstig, zot schepsel te maken dat hij altijd geweest is.’³⁴

En in *Malpertuis* lezen we:

‘Hebben zij hun heldere momenten gekend? Dat wil ik best geloven, maar zelfs op die momenten wisten zij hun goddelijke krachten niet juist aan te wenden, zo lijkt mij. Zij bleven ondanks alles zielige schepsels. En tijdens de lange periodes waarin zij aan geheugenverlies leden, vergaten zij zelfs dat zij goden waren. Vreemde menselijke wezens waren het, die een vegetatief leven leidden, maar die zich bij momenten wel halvelings bewust waren van hun werkelijke natuur.’³⁵

Wonen de ‘goden’ in het Feestlokaal Vooruit?

In de roman van Raymond De Kremer moeten deze ‘Griekse goden’ verplicht gaan samenwonen in het huis Malpertuis. Volgens mij heeft De Kremer dit huis gemodelleerd op het Feestlokaal Vooruit in Gent. Daarvoor baseer ik me onder meer op de volgende beschrijving van het huis:

‘Ziedaar het gebouw, met zijn enorme loges en balkons, zijn trappenhuisen en massieve stenen trapleuningen, zijn torentjes met een kruis, zijn paarsgewijze roostervensters, zijn groteske sculpturen van slangen en draken, zijn met spijkers beslagen deuren.’³⁶

In de roman kan het personage Jean-Jacques Grandsire er zich niet aan onttrekken, hoe hij het ook probeert. Steeds draait hij er in cirkels omheen. Dat is ook het geval voor de hedendaagse wandelaar in de buurt

Het is mogelijk dat Raymond De Kremer zich voor zijn roman *Malpertuis* heeft geïnspireerd op de visie van Pol De Witte in diens *Geschiedenis van Vooruit*. (Amsab-ISG, Gent)

van het Feestlokaal, of die nu via de Sint-Pietersnieuwstraat, de Bagattenstraat, de Walpoortstraat, de Lammerstraat, het Zuid of de Muinkkaai komt aanslenteren: 'Elle est là!' Had de krant *Vooruit* naar aanleiding van de opening van het Feestlokaal niet geschreven:

'We zijn er van nu af aan trotsch op om hem te zien prijken met het uitzicht van een reus, die door zijn kolossalen omvang gansch het omliggende beheerscht, zoals het socialisme ter wier eere hij opgericht is, in de toekomst de wereld zal beheersen.'³⁷

Voeg hierbij dat er in de roman sprake is van een immense trappenhal, wat ook het geval is in het Feestlokaal. Bovendien bevonden zich

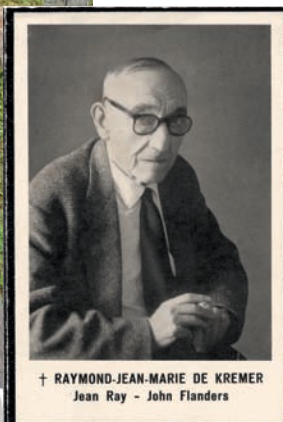
toen in de buurt van de Vooruit de (ondertussen gerestaureerde) ruïnes van een klooster, de Sint-Pietersabdij, terwijl in *Malpertuis* de ruïnes van het Barbuskijnerklooster een rol spelen. Verder bevindt zich in deze buurt, zoals in het boek, een waterloop: de Muinkschelde.

'Il faudrait jeter cette maison par terre'

Voor De Kremer stonden het Feestlokaal Vooruit en zijn 'inwoners' gelijk aan alles wat het socialisme niet is, het socialisme zoals het van de basis is weggeleden, specifiek door toedoen van oom Anseele. Een gedachtegang die sterk aanleunde bij die van Pol De Witte. Van De Kremer mocht het gebouw gerust worden afgebroken en verdwijnen uit het collectieve geheugen. Dat is ook de reden waarom hij in de opdracht bij het boek refereert aan een zin uit Stanislas-André Steemans *Le Mannequin assassiné*:

'Op pagina 111 van uw "Mannequin Assassiné" hebt U geschreven: "Men zou dit gebouw moeten afbreken: het maakt me zo moedeloos. En het wordt gesloopt door zijn verleden, zoals een kanker zijn werk doet. Ik kan er echter niet voor zorgen dat het verdwijnt, zoals we als kinderen wel eens zaken lieten verdwijnen." Deze woorden spoken door mijn hoofd, Steeman. Ik zou ze willen associëren met "Malpertuis", mocht mij dat zijn toegestaan. Maar zelfs de meest dodelijke projectielen zouden er niet kunnen voor zorgen dat de ruiten van de gevel gaan trillen.'³⁸

Tegelijkertijd beseft Raymond dus dat wat oom Anseele verwezenlijkt had, geen weg terug kende. Zodra de Tweede Wereldoorlog voorbij was, was er ook voor De Kremer geen weg terug naar zijn socialistische vrienden.

Het graf van Raymond de Kremer (en zijn echtgenote Virginie Bal) op de Westerbegraafplaats. Foto: Finn Audenaert

Het doodsprentje van Raymond De Kremer.

Om als broodschrijver in zijn bestaan te blijven voorzien, richtte hij zich vanaf dan volledig op katholieke uitgeverijen, vooral die van de paters van Averbode, en de groep rond de krant *Het Volk*. Hierin publiceerde hij in de eerste plaats als John Flanders. Ook probeerde hij met vallen en opstaan de naam Jean Ray opnieuw te lanceren. Dat lukte uiteindelijk pas vier jaar voor zijn dood, door in zee te gaan met de (eveneens katholieke) uitgeverij Gérard te Verviers. Die bracht zijn werk (opnieuw) in pocketvorm uit in de reeks Marabout. Ook de roman *Malpertuis* verscheen op die manier in 1962. Raymond De Kremer overleed op 17 september 1964 in zijn geboortestad en werd begraven op de Westerbegraafplaats, waar ook oom Anseele rust.

- 1 AVANTI, *Een Terugblik. Bijdrage tot de geschiedenis der Gentsche arbeidersbeweging*, s.e., s.d., Gent [ingebonden feuilletonuitgave], pp. 383-384.
- 2 *De Dag*, 19/02/1939.
- 3 *De Dag*, 26/09/1939.
- 4 Côme DAMIEN, Jean Ray, belle plume, bon prince. In: *Les Cahiers de la Biloque*, juli-augustus 1959, pp 187-188.
- 5 Dochter van Edward Anseele.
- 6 Côme DAMIEN, *Malpertuis*, roman à clef. In: *Les Cahiers de la Biloque*, maart-april 1971, p. 94. Vertaald uit het Frans.
- 7 Adolphe BRISSON, *Les Prophètes*, Parijs: J. Tallandier & E. Flammarion, s.d., pp. 115-134.
- 8 Doreen GAUBLomme & Lieven TAVERNIER, *Jean Ray of de werkelijkheid voorbij een stad*, Stad Gent, 1989, p. 16.
- 9 Côme DAMIEN, Jean Ray, revuiste. In: *Les Cahiers de la Biloque*, juli 1965, pp. 205-208.
- 10 Côme DAMIEN, Jean Ray, revuiste. In: *Les Cahiers de la Biloque*, juli 1965, pp. 205-208. Citaat vertaald uit het Frans.
- 11 De componist Jozef (Jef) Vander Meulen (1869-1931) was leraar aan het Conservatorium van Gent en actief binnen socialistische middens. Zo was hij dirigent van de socialistische Harmonie Vooruit Gent en de huiscomponist van SM Vooruit.
- 12 Johan Lefèvre (1881-1960) was socialist en Vlaams-nationalist en tevens een succesvol librettoschrijver.
- 13 Gustaaf D'HONDT, Rubriek Kunst en Letteren/Les Lettres et les Arts. In: *Gent XXe eeuw/Gand XXe Siècle*, september 1912, p. 78.
- 14 Edward ANSEELE, *Voor 't volk geofferd*, 3e druk, 1928, pp. 3-6.
- 15 Jean RAY, Biographie racontée. In: F. TRUCHAUD & J. VAN HERP (red.), *Jean Ray*, Editions de L'Herne, 1980, pp. 65-66. Citaat vertaald uit het Frans.

- 16 Camille HUYSMANS, Edward Anseele: De wekker, de politieke man. In: *Edward Anseele ter ere*, Gent, 1948, z.p.
- 17 Voor beide huizen is de huidige nummering gegeven.
- 18 Doreen GAUBLomme & Lieven TAVERNIER, *Jean Ray* [...], p. 30.
- 19 *La Flandre Libérale*, 10-11/01/1927.
- 20 *La Flandre Libérale*, 10-11/01/1927. Citaat vertaald uit het Frans.
- 21 Edward Anseele was van 1918 tot en met 1921 minister van Openbare Werken en van 1925 tot en met 1927 minister van Spoorwegen en PTT.
- 22 Barakken waren houten noodwoningen opgetrokken na de Eerste Wereldoorlog. Ze bleven echter nog tot lang erna in gebruik.
- 23 Verschenen op 13 mei 1956. Er wordt reeds boven het citaat vermeld dat dit komt uit het 'Vlaams Filmpje' *Twaalf miljoen pond sterling*.
- 24 *Les Débats*, 12/05/1933. Citaat vertaald uit het Frans.
- 25 *Les Débats*, 16/03/1934. Citaat vertaald uit het Frans.
- 26 *De Dag*, 25/02/1938.
- 27 Volgens *Het Woordenboek der Nederlandsche Taal* geeft 'kwansuis' te kennen dat men iets verricht of den schijn aanneemt iets te verrichten (of dat eene handeling plaats vindt) om zijn eigenlijke bedoeling of zijne gedachten te verbergen; of althans dat hetgeen verricht wordt (enz.) niet de eigenlijke bedoeling of gedachte van het subject is. Het is weer te geven door: voor den schijn, voor de leus, schijnbaar, en derg. Zie: Instituut voor de Nederlandse Taal, <https://ivdnt.org/zoeken-in-woordenboeken?w=kwansuis>.
- 28 La main de Goetz von Berlichingen. In: *Les Cercles de l'épouvante*, 1943: pp. 15, 19, 16, 22. [in de volgorde van de citaten]. Citaten vertaald uit het Frans.
- 29 Côme DAMIEN, 'Malpertuis', roman à clef [...], p. 93. Citaten vertaald uit het Frans.
- 30 *Humo*, 14/05/1987.
- 31 Paul DE WITTE, *Alles is omgekeerd: hoe de werklieden vroeger leefden, 1848-1918*, Leuven: Kritak, 1986, p. 263. De memoires zijn gepubliceerd onder de naam Pol.
- 32 Raymond DE KREMER, *Malpertuis, Histoire d'une maison fantastique*, Les Auteurs associés, 1943, p. 162. Citaat vertaald uit het Frans.
- 33 Raymond DE KREMER moet dan wel het manuscript gelezen hebben of er met De Witte over gesproken hebben. De memoires van De Witte zijn immers pas in 1986, lang na zijn dood, uitgegeven.
- 34 Pol DE WITTE, *Alles is omgekeerd* [...], p. 263.
- 35 Raymond De KREMER, *Malpertuis, Histoire d'une maison fantastique* [...], p. 163. Citaat vertaald uit het Frans.
- 36 Raymond DE KREMER, *Malpertuis, Histoire d'une maison fantastique*, [...], p. 41. Citaat vertaald uit het Frans.
- 37 Rik STALLAERTS & Luc SCHOKKAERT, *Onder dak: een eeuw volks- en gildehuizen*, Gent: Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 1987, p. 54.
- 38 Raymond DE KREMER, *Malpertuis, Histoire d'une maison fantastique* [...], p. 3. Citaat vertaald uit het Frans.

Dit artikel verschijnt naar aanleiding van de publicatie:

Geert VANDAMME, *Soms overtreft de werkelijkheid de fantasie. Raymond De Kremer alias Jean Ray / John Flanders (1887-1964). Een biografie.*

Gent:
Poesproducties,
630 pp., ill.
Prijs: 58 euro (2 delen)